

Dimensiunea etno-culturală a cetățeniei în legislația contemporană a Uniunii Europene și a României (1992-2012)¹

Marin Constantin*

Institutul de Antropologie „Francisc Rainer” al Academiei Române, București

Abstract: *My article is conceived as a comparative assessment of the implications that the European Union enlargement in 2007 has entailed upon the ethno-national belongingness among Romanian nationality and ethnic minorities in Romania. The cultural identity of ethnic and linguistic communities is currently related to the statute of European Union citizenship, as established by the article 8 of the Maastricht Treaty of European Union (1992). In such socio-economic and legislative framework, the anthropological theorizing of ethnicity and “cosmopolitanism”, alongside that of the “human rights” and the “national minorities”, actually approximates the ethno-cultural dimension of the European and national citizenship, in the historical continuity and development of the European national states, as well as within their institutional structuring, once they have adhered to a European community. The equivalence and communication between the terminology of European and national legislation (with its specialized juridical principles) endorse the European conceptualization of national citizenship, and, at the same time, the national intelligibility of European citizenship. To exemplify, the official language of Romanian state is also one of the official languages of European Union, which is the same as the recognition by the Constitution of Romania of the minorities’ right to use their maternal languages in justice. Similarly, the ethnic, cultural, linguistic, and religious identity compose the “configuration” of ethno-nationality in the Framework Convention for the Protection of National Minorities, in the Constitution of Romania, and in the draft Statute of National Minorities in Romania as well.*

Keywords: ethnicity; citizenship; transborder; cosmopolitanism; Europe; Romania.

Cuvinte-cheie: etnicitate; cetățenie; transfrontalier; cosmopolitism; Europa; România.

Introducere

Aderarea României la Uniunea Europeană (2007) aduce cu sine o reconfigurare a fondului etno-cultural tradițional atât în cazul națiunii majoritare românești, cât și în cel al minorităților naționale din țara noastră. În lucrarea de față, propun o analiză a identității etno-lingvistice și culturale în Europa și în țara noastră, din pers-

pectiva cetățeniei Uniunii Europene (stabilită prin Articolul 8 al Tratatului Uniunii Europene de la Maastricht, 1992). În cadrul socio-economic și legislativ amintit, teoretizarea antropologică a etnicității și cosmopolitismului, alături de aceea a drepturilor omului și minorităților naționale, aproximează de fapt *dimensiunea etno-culturală a cetățeniei europene și naționale*, fie în continuarea istorică a dezvoltării statelor

* Institutul de Antropologie „Francisc Rainer” al Academiei Române, Bulevardul Eroii Sanitari 8, sector 5, București. E-mail: marinconstantinro@yahoo.com.

naționale europene, fie în contrast cu articularea instituțională a acestora, odată cu reunirea lor într-o *comunitate* europeană. Printr-un studiu comparativ, am în vedere problematizarea cetățeniei europene și a celei românești, în acord cu datele legislației comunitare și naționale în vigoare, precum și redefinirea etnicității sub raportul condiției transfrontaliere a acesteia în Europa contemporană.

Articolul de față se referă mai întâi la *etnografia contemporană a etnicității în Europa*, în conformitate cu datele actuale ale literaturii antropologice. În continuare, vom preciza demersul metodologic al lucrării de față, în termenii unui *studiu comparativ asupra aspectelor legislative ale cetățeniei și etno-naționalității în Uniunea Europeană*. Rezultatele acestei cercetări sunt prezentate printr-o discuție comparativă asupra *etnicității și cetățeniei europene în legislația Uniunii Europene, etnicității și cetățeniei europene în interpretarea antropologică, apartenenței etno-naționale în definirea legislativă românească, și etnografiei transfrontaliere din România în perspectivă antropologică*.

Etnografia contemporană a etnicității în Europa

Literatura antropologică recurge în mod constant la un ansamblu de trăsături ale „portretizării” etno-naționale, cu reliefarea interculturală variabilă a acestora. Astfel, „consangvinitatea” este ceea ce diferențiază populația elenă din Grecia și migranții de origine greacă proveniți din fostele republici sovietice, pe de o parte, de migranții refugiați în aceeași țară (cum sunt kurzii) (Dikaioiu, 1999, 59); *jus sanguinis* traduce „conceptul etnic al legislației naționalității” în Germania și influențează politicile locale ale repatrierii etnicilor germani din fosta Uniune Sovietică și pe cele ale refuzului naturalizării unor grupuri importante de

migranți străini (precum turcii) (Bosswick, 1999, 52-3). *Lingua padana* afirmă în anii 1990 „identitatea lingvistică” pentru un „popor al Padaniei”, în nordul Italiei (ca program al formațiunii politice *Lega Nord*) (Pace, 1999, 64), așa cum lupta pentru o educație proprie în limba albaneză a reprezentat în aceeași perioadă o revendicare centrală a populației albaneze din Kosovo, împotriva sârbilor (Hudson, 1999, 73).

Teritorialitatea transfrontalieră (și neconcordanța curentă dintre etnicitate și cartografierea statelor naționale în Europa) caracterizează grupuri precum *Saami* (populație fino-ugrică al cărei habitat include regiuni din Norvegia, Suedia, Finlanda și Rusia) (Engebrigsten, 1999, 43), și *Pomacii* (musulmani ce locuiesc în ținuturi muntoase din Bulgaria, Grecia, Macedonia, Albania și Turcia) (Georgieva, 1999, 221). Asocierea identității etnice cu economia tradițională este în continuare activă printre oierii aromâni din nordul Greciei (Chang, 1992), la fel ca pescuitul în „micro-enclavele” de *Nekrasovi* (grup rusofon din vecinătatea Lacului Varna, în Bulgaria) (Anastassova, 1999). Atunci când naționalismul maltez contemporan invocă „atașamentul popular” față de creștinismul catolic (Baldacchino, 2009, 161), religia este responsabilă pentru „transformarea etnicității” în cadrul comunității pakistaneze din Bradford (Anglia), acolo unde identificarea *musulmană* a noilor generații apare ca o contrapondere a loialităților de clan și de trib, prevalente printre mai vârstnicii *Pakistani* (Husband, 1999, 96).

În ce măsură atare „ontologie” a apartenenței etno-culturale în Europa zilelor noastre conferă etnicității o relevanță analitică și interpretativă în critica antropologică? Studii recente atrag atenția asupra procesului de *eticizare* al comunităților de romi din Europa Răsăriteană, materializat într-un „management al identității” acestora de către propriile elite culturale (prin inventarea unor tradiții *Romani* și revendicarea condiției politice a unei „națiuni non-teri-

toriale”, fără stat); construcția intelectuală amintită este investită cu aparența unui fapt de *etnogeneză*, după modelul formării națiunilor moderne europene, dar care – dată fiind heterogenitatea, marginalitatea și izolarea socială a romilor – riscă să intensifice „vechile stereotipuri și prejudecăți etnice” la adresa acestora (Giordano și Boscoboinik, 2003, 20-22; 2008, 14-17). Temeiurile istorice ale „mitologiei etnice” prin care Kosovo este rememorat (în retrospectiva bătăliei dintre sârbi și turci de la Kossovopolje, din 1389) drept „leagăn al identității sârbești” nu pot eluda realitatea (la fel de istorică) a unui „apartheid etnic” asupra populației albaneze din Kosovo, după 1989 (Hudson, 1999, 72-3). *Lega Nord*, mișcarea politică secesionistă din nordul Italiei, a mobilizat o seamă de simboluri etno-istorice sau mitologice (ascendența civilizației celtice, valea „sacră” dintre Alpi și râul Po, zeul Padanus), întru „inventarea identității etnice” a *Padaniei* (Pace, 1999, 64). Asemenea *etnificări* dezvăluie „natura contingentă și contextuală” a naționalismului contemporan în Europa și conduc spre definirea identității naționale ca fiind „mai puțin o noțiune romantică de atașament emoțional față de o patrie, și mai degrabă o opțiune, un act de voință, sau chiar o decizie calculată despre costurile și beneficiile afilierii” (Cram, 2009, 111).

Semnificații legislative ale cetățeniei și etno-naționalității în Uniunea Europeană

Sunt interesat în a evidenția trăsăturile încadrării juridice a identității etno-lingvistice și religioase într-o serie de documente ale Uniunii Europene, după cum urmează: *Tratatul privind Uniunea Europeană* (1992), *Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale* (1995), *Tratatul de la Amsterdam* (1997), *Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Euro-*

pene (2000). Acest contur legislativ în definirea apartenenței și variabilității etno-culturale din Europa zilelor noastre poate fi confruntat cu tematica antropologică a etnicității și naționalismului *în raport cu* realitățile cetățeniei europene și cosmopolitismului. Așa cum voi constata, convergența sau – dimpotrivă – incompatibilitatea dintre *etnic*, *civic* și *global* reflectă (după caz) propensiunea cercetătorilor pentru o dialectică între asemenea „înrolări” sau „poziționări” culturale în societățile europene contemporane, și (respectiv) pentru autonomia sau asincronia fiecăruia din cele trei „însemne”.

Cu deosebire, tradițiile și politicile etnicității transfrontaliere anticipează (și coexistă cu) problematizarea legislativă contemporană a drepturilor, libertăților și condiționărilor asociate cu identitatea, apartenența sau caracterul etnicității în România și în Europa. Echivalența sau comunicarea dintre termenii enunțați în legislația națională și europeană (și principiile juridice corespunzătoare) asigură în fond conceptualizarea *europeană* a cetățeniei naționale și, în același timp, inteligibilitatea *națională* a cetățeniei europene. *Limba oficială* a statului național român (spre a exemplifica) este și una dintre limbile oficiale ale Uniunii Europene, așa cum folosirea în justiție a *limbii materne* a minorităților este un drept recunoscut în Constituția României; *identitatea etnică, culturală, lingvistică și religioasă* compune „configurația” etno-naționalității atât în *Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale* în Europa (1995), cât și în *Constituția României* (2003) și în proiectul *Statutului Minorităților Naționale din România* (2005); în sfârșit, condiția de membru al unei minorități etnice recunoscute din România întemeiază dreptul electoral al persoanei respective (la fel ca al oricărui alt cetățean) și la alegerile din țară, și la cele din Europa.

Românitatea este astfel semnificativă nu doar ca ansamblu al unor valori națio-

nal-statale, în expresia *etnic-majoritară* a acestora, ci și ca un ethos împărtășit în cadre micro-comunitare și regionale din afara statutului național, într-o viziune *minoritară* despre lume. Mai mult: prin *cetățenie*, românii admit participarea minorităților etnice în sistemul lor *național* de guvernământ, la fel cum ei înșiși sunt recunoscuți și integrați într-un corp electoral *european*. Din acest punct de vedere, amendamentele aduse *Statutului Minorităților Naționale din România* de Comisia Europeană pentru Democrație prin Respectarea Legii ilustrează un exercițiu critic de punere în acord a înțelegerii local-tradiționale a etnicității cu transpunerea civică, transnațională, a acesteia.

Etnicitatea și cetățenia europeană în legislația Uniunii Europene

Cel mai adesea, *etnicitatea* este descrisă prin prisma „proprietăților” unor comunități distincte din punct de vedere cultural. *Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale* (adoptată de Consiliul Europei, la 1 februarie 1995) enunță „identitatea etnică, culturală, lingvistică și religioasă” a grupurilor minoritare; „religia”, „limba” (cu „alfabetul limbii oficiale”), „tradițiile și patrimoniul cultural”, laolaltă cu „istoria” – compun astfel inventarul expresivității elementare a unei minorități etnice; textul *Convenției* are în vedere drepturile și libertățile *persoanelor* (art. 1, 3-11, 13-18, 20), condiționează „practicile tradiționale” prin respectarea „dreptului național”, a „standardelor internaționale” și a „exigențelor ordinii publice”, cu evitarea explicită a „definirii ariilor locuite tradițional” și „recunoașterii drepturilor colective” pentru persoane aparținând minorităților (*Considerații generale*, art. 31, 44, 66). În temeiul „comuniunii de valori dintre popoarele Europei”, *Carta drepturilor funda-*

mentale a Uniunii Europene (2000) prevede pentru *persoanele și cetățenii* Uniunii „dreptul la libertatea de gândire, de conștiință și de religie”, implicând „libertatea de a-și schimba religia sau convingerea, precum și libertatea de a-și manifesta religia sau convingerea individual sau colectiv, în public sau în particular, prin intermediul cultului, învățământului, practicilor și îndeplinirii riturilor” (art. 10 [1]); același document interzice (art. 21 [1]) discriminarea „de orice fel”, inclusiv din motive de „rasă, culoare, origine etnică sau socială, caracteristici genetice, limbă și religie”, precizează „respectul” Uniunii pentru „diversitatea culturală, religioasă și lingvistică” (art. 22) și acordă oricărui cetățean comunitar dreptul de a alege și de a fi ales în cadrul alegerilor pentru Parlamentul European și în cadrul alegerilor locale din statul membru (art. 39 [1], 40) împreună cu dreptul de sesizare a Mediatorului European (art. 43) și de petiție la Parlamentul European (art. 44), precum și cu libertatea de circulație în Uniune (art. 45 [1]).

Inaugurarea *Centrului European al Culturii* (cu sediul la Geneva) în 1949 – anul de naștere a celui dintâi Parlament European, la Strasbourg – atribuia *culturii europene* și diseminării acesteia rolul istoric de „prevenire a unui nou război, prin înlocuirea [...] naționalismului romantic din veacul al XIX-lea cu un puternic antinaționalism și federalism”; totuși, în chiar viziunea fondatoare (profesată de personalități ca Robert Schuman, Alcide De Gasperi și Konrad Adenauer) a unor instituții supranaționale europene precum Comunitatea Europeană a Cărbunelui și Oțelului (1951), Comunitatea Economică Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice (1957) – „forța naționalismului [...] putea fi doar micșorată și controlată temporar, însă niciodată eliminată” (Guibernau, 2011, 305, 314). Într-adevăr, conform legislației comunitare în vigoare, „Este cetățean al Uniunii Europene orice persoană care are naționalitatea unuia

dintre Statele Membre, conform legilor în vigoare în statul respectiv”; *cetățenia europeană* completează *cetățenia națională* (fără a se substitui acesteia), permițând cetățeanului Uniunii să-și exercite anumite drepturi „pe teritoriul Statului membru în care locuiește (și nu numai în țara din care vine, așa cum se întâmpla înainte)”; aceste drepturi vizează libera circulație, dreptul de sejur, de stabilire, dreptul la muncă și studiu, dreptul de a alege și de a fi ales în Parlamentul European și în cadrul alegerilor locale în statul de rezidență, [...] dreptul de petiționare în fața Parlamentului European și dreptul de a apela la Mediatorul European pentru examinarea cazurilor de administrare defectuoasă din partea instituțiilor și organismelor comunitare (*Tratatul privind Uniunea Europeană*, Maastricht, 1992, art. 8). Statutului de *cetățean european* i-au fost adăugate ulterior și dreptul de a se adresa instituțiilor europene într-o limbă oficială a Uniunii Europene și de a primi un răspuns redactat în aceeași limbă, dreptul de acces la documentele Parlamentului European, ale Consiliului și ale Comisiei Europene, în anumite condiții, dreptul de nediscriminare, pe bază de naționalitate, sex, rasă, religie, dizabilitate, vârstă sau orientare sexuală, între cetățenii Uniunii și dreptul de acces egal la funcția publică comunitară (*Tratatul de la Amsterdam*, 1997, art. 2 [7, 11, 45]).

Etnicitatea și cetățenia europeană în interpretarea antropologică

Contextualizarea contradictorie a *naționalului* (ca referent politic negativ despre trecut, în efortul postbelic de instituționalizare a unei *comunități economice* a popoarelor Europene) în geneza însăși a Uniunii Europene și (ca aport constitutiv legitim al condiției și drepturilor civice în Europa unită) în elaborarea juridică a *cetățeniei europene* solicită precizarea raportului dintre etnicitate/naționalism (ca set consuetudinar de valori) și normativitatea unei *politeia* (ca sistem de drept al rezidenților unui stat). Observând cum, aidoma culturii (în sens antropologic), *cetățenia* este mai curând „un proces activ, decât unul pasiv”, Máiréad Nic Craith relevă „falsa dihotomie” dintre „naționalismul civic” și „naționalismul etnic”, o distincție ce conferă naționaliștilor „civici” un „simț de respectabilitate” (prin interpretarea seculară a culturii majorității în termeni de „cetățenie”) și suspectează pe cei „etnici” de lucruri precum „obsesia minorităților”, „separatism” sau chiar „terorism”; de fapt, „orice cetățenie este culturală”, implică un „proces cultural”, iar „separarea culturii și cetățeniei [...] ignoră sensul de apartenență ce este exclus atunci când contextul cultural al oricărei forme de cetățenie este exclus sau nedefinit” (Nic Craith, 2004, 291-2, 296). Deși recunoaște că „la fel ca naționalitatea, cetățenia este construită social și politic, și astfel o noțiune arbitrară”, Catherine Neveau susține că o „comunitate a cetățenilor” și o „comunitate a conaționalilor” nu sunt în mod necesar „coextensive”; cetățenia este ceea ce „permite indivizilor să se elibereze dintr-o apartenență mai mult sau mai puțin prescrisă” și – în comparație cu identitatea etnică – include „dimensiunea politică, legală, instituțională și practică”, nu doar pe aceea „culturală” (Neveau, 2005, 199, 201); Uniunea Europeană constă în fond într-o *domainorama* (gestionând *culturalul*, *politicul*, *economicul* și *societalul* ca „domenii”), în care „cultura poate intersecta cu naționalismul, ca în Europa continentală”, dar și cu „structura socială, ca în Anglia” (McDonald, 2005, 4-5). Ca o „categorie legală”, cetățenia europeană apare drept „concretizarea ideii unei ‘Europe a oamenilor’”: proiectul și evoluția monedei euro și a unei „Eurozone” echivalează în acest sens cu o „tehnologie a cetățeniei [europene]”, prin conturarea unei „statalități

europene solicită precizarea raportului dintre etnicitate/naționalism (ca set consuetudinar de valori) și normativitatea unei *politeia* (ca sistem de drept al rezidenților unui stat). Observând cum, aidoma culturii (în sens antropologic), *cetățenia* este mai curând „un proces activ, decât unul pasiv”, Máiréad Nic Craith relevă „falsa dihotomie” dintre „naționalismul civic” și „naționalismul etnic”, o distincție ce conferă naționaliștilor „civici” un „simț de respectabilitate” (prin interpretarea seculară a culturii majorității în termeni de „cetățenie”) și suspectează pe cei „etnici” de lucruri precum „obsesia minorităților”, „separatism” sau chiar „terorism”; de fapt, „orice cetățenie este culturală”, implică un „proces cultural”, iar „separarea culturii și cetățeniei [...] ignoră sensul de apartenență ce este exclus atunci când contextul cultural al oricărei forme de cetățenie este exclus sau nedefinit” (Nic Craith, 2004, 291-2, 296). Deși recunoaște că „la fel ca naționalitatea, cetățenia este construită social și politic, și astfel o noțiune arbitrară”, Catherine Neveau susține că o „comunitate a cetățenilor” și o „comunitate a conaționalilor” nu sunt în mod necesar „coextensive”; cetățenia este ceea ce „permite indivizilor să se elibereze dintr-o apartenență mai mult sau mai puțin prescrisă” și – în comparație cu identitatea etnică – include „dimensiunea politică, legală, instituțională și practică”, nu doar pe aceea „culturală” (Neveau, 2005, 199, 201); Uniunea Europeană constă în fond într-o *domainorama* (gestionând *culturalul*, *politicul*, *economicul* și *societalul* ca „domenii”), în care „cultura poate intersecta cu naționalismul, ca în Europa continentală”, dar și cu „structura socială, ca în Anglia” (McDonald, 2005, 4-5). Ca o „categorie legală”, cetățenia europeană apare drept „concretizarea ideii unei ‘Europe a oamenilor’”: proiectul și evoluția monedei euro și a unei „Eurozone” echivalează în acest sens cu o „tehnologie a cetățeniei [europene]”, prin conturarea unei „statalități

europene” implicite, în „continuitate cu simbolurile monetare curente ale suveranității statale și autogovernării naționale” (Shore, 2012, 7). În aceeași simbolistică eurocentrică, „imnul, steagul și pașapoartele armonizate” reflectă și ele „cadrul mental național-statal al birocrațiilor de la Bruxelles”; ca proces istoric, însă, *cetățenia* în statele moderne europene „a legitimat cultura majoritară în numele unei identități non-culturale sau civice”, astfel încât „activitățile din spațiul public sunt adeseori determinate de standarde culturale ce sunt acceptate ca neutre întrucât aparțin majorității [naționale]”, în vreme ce *cultura* a devenit „tot mai mult asociată cu minoritățile sau cu exotical” (Nic Craith, 2005, 211-2). Interpretarea juridică a crucifixului de către Curtea Europeană a Drepturilor Omului ca fiind un „simbol al secularismului, nu doar al creștinismului” stabilește accepțiunea „flexibilă” dată în prezent religiei creștine într-o Europă a majorităților naționale înscrise „cultural-istoric” într-un atare devotament religios, spre deosebire de reducerea simbolurilor islamice la „semnificații pur religioase” ce „amenință sfera publică europeană” (Oliphant, 2012, 10).

Instabilitatea relației conceptuale dintre *naționalitate* și *cetățenia* europeană este oglindită în problematica imigrației – fie din perspectiva majorităților naționale, fie din aceea a grupurilor etno-culturale minoritare. Într-un context *neo-naționalist*, caracterizat printr-un „pattern ideologic-ierarhic tripartit”, cu poziționarea „noastră” între „cei de sus” (autoritățile europene de la Bruxelles) și „cei de jos” (imigranți locali și alte minorități cultural-lingvistice din Uniune sau dinafara acesteia), Partidul Libertății din Austria – asociat „noi drept” și participant în 1999-2002 la coaliția locală de guvernare – câștigă adeziunea unor grupuri de populație austriacă pe fondul îngrijorărilor acesteia față de imigrația est-europeană și impactul său asupra pieței locale a muncii (Gingrich, 2006, 197-9, 201). Aderarea Maltei la Uniunea

Europeană (2004) și superioritatea nivelului salarial din această țară față de retribuirea muncii în Tunisia sau Sudan au atras în anii care au urmat un val de imigranți africani clandestini; acest fapt a încurajat în micul stat insular (altminteri lipsit de „clivaje etnice sau rasiale”) dezvoltarea unui *nascent nationalism*, cu un „caracter secular” (în pofida atașamentului popular față de Biserica Catolică), „în căutarea unei identități” pentru o societate ce conservă între altele „singura limbă semitică într-un alfabet latin” (Baldacchino, 2009, 150-4, 161).

Într-o disparitate ce opune *minoritățile indigene* și *minoritățile imigrate*, adaptarea legislativă a diversității culturale în Europa relevă „paradoxul” statului național contemporan – devenit „prea mic în a controla forțele economice determinante pentru bunăstarea cetățenilor” și totuși „prea mare în a da o expresie satisfăcătoare unor crescânde identități localizate” (Turton și González, 1999, 11-2). În Norvegia, într-o consultare publică organizată de autorități după aderarea oficială la *Convenția de Protejare a Minorităților Naționale* în Europa (1995), statutul de *popor indigen* a fost preferat de grupul etnic *Saami* ca fiind o „definiție mai potrivită” (în preservarea unor drepturi culturale și economice) decât cea de „minoritate națională” (aplicată comunității de imigranți finlandezi *Kven*, precum și grupurilor locale de evrei, tătari și romi) (Engebrigsten, 1999, 47-8). Guvernul Germaniei a urmat o distincție similară – aceea dintre temeiul etnic al naționalității moștenite după unul sau ambii părinți (*jus sanguinis*) și cetățenie ca drept teritorial, după locul nașterii (*jus soli*) –, atunci când (în 1996) a refuzat să recunoască populația de imigranți turci (23% din cele 7,3 milioane de străini) ca minoritate națională, spre deosebire de micile minorități „indigene” de *sorbieni* (slavofoni, cca 70.000), *țigani* (cca 70.000) și *danezi* (cca 50.000) (Bosswick, 1999, 51-5).

În ce măsură Uniunea Europeană poate adecva sau „armoniza” – prin ethosul său „comunitar” – polimorfismul cultural și varietatea etno-națională ce întemeiază și continuă să însuflețească structuri supra-statale precum *Piața Comună* sau *Spațiul Schengen*? În vreme ce în Catalonia sau Scoția, „compatibilitatea dintre național și regional merge mână în mână cu guvernarea [europeană] multistratificată” (Guibernau, 2011, 311), „agenda regionalist-naționalistă” a partidului Plaid Cymru din Țara Galilor” întrevide posibilitatea unor *europenizări* alternative celei promovate de Uniunea Europeană: reiterarea unei ideologii „europeniste” în diverse formule politice între 1926 și 2007 („apartenența europeană”, critica Comunității Economice Europene, pledoaria pentru o „Europă a regiunilor și națiunilor istorice”) intră astfel în egală rezonanță cu existența unei „Europe dinaintea Europei” și a unei „Europe dincolo de Europa” (Wyn Jones, 2009, 134-44). În aceste condiții, integrarea cetățenilor țărilor Europei într-o „asociație de state suverane” (vezi noțiunea *Staatenverbund* în *Actul de Aprobare a Tratatului de la Lisabona de către Curtea Constituțională a Germaniei*, 30 iunie 2009, Art. 2 [C]) depinde cu atât mai mult de convergența prezumptivă a *naționalității* și *cetățeniei europene*. Pe de o parte, implicarea cetățenilor europeni în *referenda* de ratificare a tratatelor constituționale comunitare este echivalată cu un „proces de creare a unui nivel de identificare populară cu Uniunea Europeană”; pe de altă parte, „potențialul” Uniunii de încurajare a „diversității naționale” și „conviețuirii” apare ca funcție a mai multor „roluri” comunitare („instrumental”, „de facilitare”, „simbolic” și „strategic”), cu „impact asupra identităților naționale” și deopotrivă „asupra integrării și identității europene” (Cram, 2009a, 104-6; 2009b, 109, 114-16).

Un alt drept statuat prin *cetățenia europeană* este cel „de a beneficia pe teritoriul unui stat terț (stat care nu este membru al

Uniunii Europene) de protecție consulară din partea autorităților diplomatice ale unui alt Stat Membru, în cazul în care statul din care provine nu are reprezentanță diplomatică sau consulară în statul terț respectiv” (*Tratatul privind Uniunea Europeană*, Maastricht, 1992, art. 8). În cazul acordurilor încheiate de Uniune (prin decizia Consiliului Uniunii Europene și prin aprobarea Parlamentului european) cu terțe țări sau cu organizații internaționale, Consiliul se pronunță prin unanimitate pentru acceptul Uniunii asupra Convenției Europene a Protecției Drepturilor și Libertăților Fundamentale ale Omului (*Versiunea Consolidată a Tratatului de Funcționare a Uniunii Europene*, conform cu amendamentele introduse de Tratatul de la Lisabona, semnat la 13 decembrie 2007 și intrat în vigoare la 1 decembrie 2009, art. 217, 218). Asemenea prevederi deschid tematica legislativă a Uniunii Europene (cu ale sale „naționalități” și cu ai săi electori comunitari) către o problematizare globală a conduitei *etno-culturale* și/sau *civice*.

Coexistența unor „națiuni fără stat” (în Catalonia, Țara Galilor, Scoția [Cram, 2009, 120]), sau a „statului [maltez] fără națiune” (Baldacchino, 2009, 161), cu „identități multiple” precum „distinctivitatea” germană în Europa vs. „europenitatea” germană (Risse, 2003 *apud* Cram, 2009b, 116) vădește o discontinuitate și cu fundamentul *național* al statului actual (vezi, de exemplu, *Constituția Greciei*, Art. 1 [3], Art. 4 [1-7], *Constituția Poloniei*, Art. 4, *Constituția Spaniei*, secțiunile 1, 2 etc.), și cu „solidaritatea popoarelor” din alcătuirea Uniunii Europene (*Tratatul de la Lisabona*, 2007, Art. 2 [5]). Ca ecou al unor evoluții de acest fel, alternativa unei *cetățenii multiculturale* este acreditată cu capacitatea unui mai mare suport oferit tuturor culturilor etnice dintr-o *politeia*, îndeobște cu privire la o reprezentare superioară în plan politico-instituțional a acestora (Kymlicka, 1995, *apud* Nic Craith 2004, 297). Argumentând „importanța

vitală” a „distingției politice dintre civic și cultural”, Nigel Rapport susține (2005, 204-5) o *cetățenie cosmopolită* care pe de o parte „să respecte culturi diferite ca proiecte estetice diferite”, iar pe de altă parte „să recunoască științific aptitudinea și dreptul indivizilor de a inventa sau nega asemenea culturi”; adoptarea monedei *euro* (de pildă) a fost examinată din unghiul unui „simbolism al Uniunii Europene” prin care „cosmopolitismul european și pacea” sunt contrapuse „naționalismului, xenofobiei și războiului” (Shore, 2012, 6).

Demersul contrastiv (ilustrat în cele de mai sus) de clarificare a raporturilor complexe – de ordin social, instituțional, simbolic... – dintre *etnic*, *civic* și *cosmopolit* evidențiază în fond iregularitățile (auto)definirilor culturale în Europa zilelor noastre. Este adevărat: *etnicitatea/naționalismul*, *cetățenia* și *cosmopolitismul* pot fi înțelese în logica unei procesualități istorice – în măsura în care tradițiile etno-naționale, instituționalizarea Uniunii Europene și globalizarea pot fi datate sau localizate în contexte culturale și sociale verificabile din punct de vedere documentar. În Franța, legislația naționalității a alternat și combinat pe durata a două veacuri cele două principii juridice ale cetățeniei – *jus sanguinis* (adoptat ca măsură „antifeudală” prin Codul Civil din 1804, cu cetățenia franceză transmisă parental prin *pater familias*) și *jus soli* (introdus în 1889 astfel încât străinii „încetățeniți” să poată îndeplini serviciul militar francez, și extins apoi în 1927 în intenția acoperirii deficitului demografic de după Marele Război prin facilitarea naturalizării); ulterior, deși Franța a semnat o *Convenție* a Consiliului Europei (Strasbourg, 1963) menită să reducă dubla cetățenie în Europa, o Lege franceză din 1973 egalizează drepturile de naționalitate ale bărbaților, femeilor și copiilor legitimi și acordă automat naționalitatea copiilor născuți în Franța din părinți originari din fostele colonii; după încercările legislative de control asupra imigra-

ției prin restrângerea (1993) sau reconsiderarea (1998) lui *jus soli*, dezbaterile asupra cetățeniei franceze accentuează (printr-o Lege din 2006) importanța *asimilării culturale* în acordarea naționalității (cu denunțarea „căsătoriilor de conveniență” generate de migrația forței de muncă străine, și cu contestarea legitimității unor „tradiții din alte zone ale lumii” – ca poligamia sau portul voalului islamic – pe „pământul francez”) (Bertossi și Hajjat, 2012, 2, 4-5, 8, 11-14, 24). *Neonaționalismul* afirmat încă din anii 1980 în cadrul unor mișcări politice de dreapta precum Alianța Națională în Italia, Frontul Național în Franța, Partidul Național Britanic, Partidul Popular din Danemarca, Blocul *Vlaams* din Belgia etc., ca reacție la multiculturalism și mobilitatea forței de muncă în Europa, este descris – în ecuație cu „capitalismul accelerat al economiei de piață” și cu „neonaționalismul imperial” din Statele Unite ale Americii – ca un fenomen caracteristic „fazei actuale de globalizare” (Gingrich, 2006, 197-9, 208, 215).

Apartenența etno-națională în definirea legislativă românească

Și în cazul majorității naționale românești, și în cel minorităților naționale din România, *europenitatea* poate fi interpretată din perspectiva unor acte legislative potrivit cărora ansamblul unor drepturi, libertăți și îndatoriri etno-culturale și civice – adoptate normativ pentru întregul corp cetățenesc al țării – devin *valori ale unui patrimoniu împărțit cu cetățenii Uniunii Europene*. Înainte de a preciza reperetele juridice ale unei atare integrări comunitare, amintesc faptul că aderarea statului român la Uniunea Europeană (2007) a fost precedată și întrucâtva chiar pregătită de o „europenizare de jos”, printr-o extinsă rețea asociativă care avea să unească grupuri

însemnate de populație ale României, cu „parteneri” vest-europeni. Într-adevăr, *Opération Villages Roumains* (OVR, fondată în Belgia, în martie 1988, ca o reacție occidentală la proiectul socialist de „sistemizare” a habitatului rural din România) a fost dezvoltată după 1989 la aproximativ 300 de „fraternizări” sau parteneriate (al căror număr este estimat la 1.500) între comunități belgiene, olandeze, elvețiene, franceze, britanice... cu peste 3.000 de localități românești de pe tot cuprinsul țării; prin implicarea în proiecte precum diversificarea activităților agricole (după confuzia produsă prin decolectivizare), gestiunea finanțărilor SAPARD, revalorizarea patrimoniului bisericilor săsești din România, OVR este descrisă ca o „contribuție a sectorului asociativ la procesul de europenizare” și ca o „promovare a unei *culturi a cetățeniei intereuropene* [după expresia fondatorului organizației, belgianul Paul Hermant]”, îndeosebi mulțumită „democrației participative a rețelelor de cetățeni europeni” (Lhomel, 2004, *passim*). Cu certitudine, *Opération Villages Roumains* nu a reprezentat un reper generalizat și obligatoriu pentru aderarea și integrarea europeană a tuturor românilor. Păstrând proporțiile firești ale unui proces inițiat și desfășurat la nivel local – *Opération Villages Roumains* a fost și a rămas în afara politicilor publice din țara noastră, fără ca lipsa unei coordonări guvernamentale să împiedice dezvoltarea sa după 1990.

Textul *Constituției României* (modificată și completată prin Legea de revizuire a Constituției României nr. 429/2003) menține caracterul *național* al statului român (art.1 [1]), cu limba română drept limbă oficială (art. 13); „suveranitatea națională aparține poporul român” (art. 2 [1]), iar „pe teritoriul statului român nu pot fi strămutate sau colonizate populații străine” (art. 3 [4]); în același timp, „România este patria comună și indivizibilă a tuturor cetățenilor săi, fără deosebire de rasă, de naționalitate, de origine etnică, de limbă, de religie [...]”

(art. 4 [2]); recunoașterea și garantarea de către stat a dreptului minorităților la „păstrarea, la dezvoltarea și la exprimarea identității lor etnice, culturale, lingvistice și religioase” sunt în conformitate cu „principiile de egalitate și de nediscriminare în raport cu ceilalți cetățeni români” (art. 6 [1, 2]); totodată, statul român sprijină „păstrarea, dezvoltarea și exprimarea identității lor etnice, culturale, lingvistice și religioase, cu respectarea legislației statului ai cărui cetățeni sunt” (art. 7); libertatea și autonomia cultelor religioase sunt garantate (art. 29 [3,5]); în privința libertății de exprimare, legea interzice „defăimarea țării și a națiunii, îndemnul la război de agresiune, la ură națională, rasială, de clasă sau religioasă, incitarea la discriminare, la separatism teritorial sau la violență publică” (art. 30 [7]); statul garantează dreptul minorităților de a învăța în limba maternă (art. 32 [3]) și libertatea învățământului religios „potrivit cerințelor specifice fiecărui cult” (art. 32 [3, 7]), și asigură în România, odată cu accesul la cultură, „păstrarea identității spirituale, sprijinirea culturii naționale, stimularea artelor, protejarea și conservarea moștenirii culturale” (art. 33 [3]); în contextul garantării și ocrotirii proprietății private, este interzisă naționalizarea „sau orice alte măsuri de trecere silită în proprietate publică a unor bunuri pe baza apartenenței sociale, etnice, religioase, politice” (art. 44 [4]). În perspectiva aderării la Uniunea Europeană, reviziunea Constituției României (aprobată prin referendum în 18-19 octombrie 2003) a recunoscut dreptul „de a alege și de a fi aleși în autoritățile administrației publice locale” pentru acei cetățeni ai Uniunii „care indeplinesc cerințele legii organice” (art. 16 [4]), precum și dreptul cetățenilor români de a alege și de a fi aleși în Parlamentul European (art. 38); dreptul străinilor și apatrizilor de proprietate privată asupra terenurilor este prevăzut „numai în condițiile rezultate din aderarea României la Uniune” (44 [2]); la nivelul exercitării autorității judecătorești,

„cetățenii români aparținând minorităților naționale au dreptul să se exprime în limba maternă în fața instanțelor de judecată” (art. 128 [1]).

Cu privire la reglementarea juridică a situației minorităților naționale din România, *Legea nr. 86 pentru Statutul Naționalităților Minoritare* (Ministerul Naționalităților Minoritare, Decretul nr. 309 din 6 Februarie 1945 [emis de Regele Mihai I], publicat în „Monitorul Oficial” nr. 30 din 7 Februarie 1945) a rămas în vigoare pe toată durata regimului comunist, fără a fi abrogată ulterior, nici înainte, nici după aderarea României la Uniunea Europeană (2007). Actul legislativ prevede egalitatea cetățenilor și drepturilor civile și politice ale acestora în fața legii, precum și exercitarea „neîngrădită” de către aceștia a funcțiilor publice și profesiilor „fără deosebire de rasă, naționalitate, limbă sau religie” (art. 1, 3); caracterul oficial al limbii române (art. 6) este însoțit de acceptarea folosirii limbii materne, alta decât cea română, în instanțele de judecată, la fel ca în denumirea străzilor, din circumscripțiile judecătorești, orașele și comunele cu o populație de cel puțin 30% vorbind limba respectivă (art. 8, 15); învățământul în limba maternă este asigurat pentru „naționalitățile conlocuitoare care posedă un număr suficient de școlari” (art. 18), iar imixtiunea autorităților administrative în „chestiunile de serviciu religios al cultelor recunoscute” este interzisă (art. 23).

La începutul anului 2005, Uniunea Democrată a Maghiarilor din România a elaborat proiectul *Legii Statutului Minorităților Naționale din România*, înaintat Parlamentului de către guvern în mai 2005; în octombrie 2005, proiectul a fost respins de Senat și se află în continuare în dezbateră Comisiilor Camerei Deputaților. Documentul amintit definește minoritățile naționale ca „factori constitutivi ai statului român”, cu deținerea cetățeniei române, și asociază condiția de minoritate oricărei „comunități de cetățeni români, care tră-

iește pe teritoriul României din momentul constituirii statului modern, numeric inferioară populației majoritare, având propria identitate etnică, exprimată prin cultură, limbă sau religie, pe care dorește să o păstreze, să o exprime, și să o dezvolte” (art. 2-4); identitatea etno-națională – înțelesă ca „valoare fundamentală a statului român” – include „limba, cultura, monumentele istorice, patrimoniul cultural mobil, tradițiile și religia” (art. 3, 9 [1]); limba maternă a persoanelor de etnie minoritară poate fi folosită în administrație, în unitățile administrativ-teritoriale cu „pondere semnificativă” a minorităților (art. 31-38); proiectul de lege stabilește *Consiliul Minorităților Naționale* ca „organism compus din organizațiile cetățenilor aparținând minorităților naționale reprezentate în parlament” (Art. 51 [1]) și *Autoritatea pentru Relații Interetnice* ca „instituție publică cu personalitate juridică, care are drept principal scop protecția minorităților naționale din România”, în cadrul aparatului de lucru al Guvernului și în subordinea Prim-Ministrului (Art. 55), împreună cu *Consiliile Naționale ale Autonomiei Culturale*, ca autorități administrative autonome, având personalitate juridică, constituite prin alegeri interne care se desfășoară prin votul secret, direct, egal și liber exprimat (art. 61 [1], 62 [1]); organizațiile cetățenilor aparținând minorităților naționale, constituite conform legii, cu un număr al membrilor ce „nu poate fi mai mic de 10% din numărul total al cetățenilor care cu ocazia ultimului recensământ al populației și-au declarat apartenența la minoritatea respectivă” pot candida în condițiile legale la alegerile locale, parlamentare și prezidențiale (art. 39, 40 [2], art. 49 [1]); „autonomia culturală” a minorităților se referă la „capacitatea unei comunități naționale de a avea competențe decizionale în problemele privind identitatea sa culturală, lingvistică și religioasă, prin consilii alese de către membrii săi” (aceste competențe vizează în

esență învățământul în limba maternă, instituțiile culturale, mass media, patrimoniul cultural, finanțarea publică, reprezentarea guvernamentală) (art. 57, 58 [a-1]); prin legea preconizată, sunt desemnate următoarele minorități din România: albaneză, armeană, bulgară, cehă, croată, elenă, evreiască, germană, italiană, macedoneană, maghiară, poloneză, rusă-lipoveană, romă, rutenă, sârbă, slovacă, tătară, turcă, ucraineană (art. 74); statul recunoaște, garantează sau asigură păstrarea, dezvoltarea și exprimarea identității etnice (art. 5 [1]; Art. 10 [1], art. 14 [1]), egalitatea cetățenilor în fața legii (art. 6), „protecție împotriva discriminării, ostilității, violenței etnice” (Art. 8 [1]), „păstrarea legăturilor tradiționale constituite în decursul istoriei în acele zone ale țării, unde se regăsesc în mod tradițional” (art. 14 [1]), „contactele cu coetnicii din alte state” și „cooperare transfrontalieră prin autoritățile din zonele cu aceeași limbă” (art. 14 [4, 5]), „învățământ în limba maternă” (art. 17 [a-i], art. 19 [1]), „sprijin pentru instituții și programe culturale” (art. 20 [4], art. 23) și autonomia culturală a minorităților (art. 56).

Într-un aviz (datat: 25 octombrie 2005) asupra proiectului de lege a *Statutului Minorităților Naționale din România*, Comisia Europeană pentru Democrație prin Respectarea Legii (Comisia de la Veneția) este preocupată în legătură cu noțiunea *autonomiei culturale* de o „mai mare precizie în relația dintre proiectul legislativ și alte elemente relevante de legislație sectorială” precum Legea Educației (1995) și Legea Administrației Publice Locale (2001) (A: 2, 4; C: 14) și așteaptă (C: 10) adoptarea parlamentară a proiectului ca „lege organică” (conform cu articolul 73 al Constituției); cu privire la asocierea statutului de minoritate națională cu momentul constituirii statului modern român (art. 3 al *Statutului*), Comisia subliniază faptul că întemeierea României moderne „poate fi văzută mai curând ca un proces, decât ca un eveniment definitiv” și că, legat direct de

acest lucru, lista minorităților (*Statut*, art. 74) nu trebuie să aibă un „caracter exhaustiv” (D, 20, 21); exceptând drepturile politice „tradițional civice” (participarea la alegerile locale, accesul la funcțiile publice...), criteriul cetățeniei ca element al definiției *minorității naționale* și ca temei al exprimării lingvistice publice și al reprezentării politice a minoritarilor (*Statut*, art. 3, 31-38) este disociat în avizul Comisiei de „beneficiul drepturilor recunoscute internațional ale minorităților”, cu recomandarea adaptării corecte a Articolului 7 din *Statut* la Articolul 6 al *Convenției-cadru pentru protecția minorităților naționale* în Europa (1995), potrivit căreia toate „persoanele” (nu doar „cetățenii”) sunt implicate prin promovarea de către stat a „respectului reciproc, înțelegerii și cooperării” (D, 25-30; E, 36; G, 56); asupra utilizării publice a limbii materne, Comisia solicită ca sintagma „procentaj semnificativ” (*Statut*, art. 31) să fie înlocuită cu pragul de reprezentativitate de 20%, instituit de Legea Administrației Publice Locale (2001) (E, 32); potrivit Comisiei, pragul de 10% din numărul cetățenilor unei etnii, prevăzut ca minim pentru legalitatea înregistrării organizațiilor minorităților naționale (*Statut*, art. 40 [2]), este o „condiție prea restrictivă” pentru participarea electorală și reprezentativitatea politică a acestora (G, 46, 48); Comisia constată o „interferare cu libertatea de asociere, garantată prin articolul 11 al *Convenției Europene a Drepturilor Omului* [1963]” în cazul prevederii după care maximum 25% din cetățenii ce aderă la o organizație minoritar-etnică pot să nu aparțină minorității respective (*Statut*, art. 40 [4]) (G, 55); cu referire la autonomia culturală, avizul Comisiei de la Veneția are în vedere o „clarificare” a modului în care *Statutul* „combina protecția individuală [prin drepturi ale persoanelor] cu protecția acordată grupului [etnic]”, cu recomandarea unei „cooperări” între autoritățile statului și reprezentanții grupurilor minoritare (de pildă, în alegerea conducerii instituțiilor

culturale) și a precizării competențelor juridice ale *Consiliul Autonomiei culturale* vis-à-vis *Consiliul Minorităților Naționale*, și în raport cu guvernul (G, 60-64, 66-7, 73).

Atât *Constituția României*, cât și proiectul *Legii Statutului Minorităților Naționale din România* prevăd așadar încadrarea legală a etno-naționalității nu doar în cadrul cetățenesc al statului român, ci și într-un orizont al relațiilor internaționale (în primul rând, europene). Dreptul cetățenilor români (și al etnicilor minoritari) de a alege și de a fi aleși în Parlamentul European, și dreptul cetățenilor Uniunii Europene de a alege și de a fi aleși în autoritățile administrației publice locale – extind sfera exprimării publice și reprezentării politice a corpului civic național, și, deopotrivă, pe aceea a exercitiului democratic similar din partea cetățenilor (cu diversele lor identități etnice) altor state europene. De asemenea, angajamentul (solicitat) statului român de a sprijini contactele minoritarilor naționali cu coetnicii acestora din alte state și cooperarea transfrontalieră în zonele cu aceeași limbă – recunoaște implicit (în *Statutul minorităților*) distribuția variabilă a etnicității pe ansamblul teritorialității statale europene. În sfârșit, exigența Comisiei de la Veneția potrivit căreia termenii *Statutului Minorităților Naționale din România* să concorde cu stipulațiile *Convenției Europene a Drepturilor Omului* și cu cele ale *Convenției-cadru pentru protecția minorităților naționale* – așază legislația etno-națională din România în „litera și în spiritul” dreptului internațional.

Etnografia transfrontalieră din România în perspectivă antropologică

Aceste realități juridice sunt oglindite într-o *tematică transfrontalieră* a literaturii etno-antropologice românești sau asociată (de un auctoriat extern) cu problematica

etnicității din țara noastră. Am mai întâi în vedere consemnarea unor *tradiții și practici ale etnicității transfrontaliere*, și astfel actualitatea etnografică a legăturilor dintre români și minoritățile naționale din România, cu grupuri etno-lingvistice înrudite din țările învecinate. În anumite situații, este vorba de o *memorie culturală transfrontalieră*, împărtășită de pildă de landlerii din Mărginimea Sibiului (re-memorarea în 1984 a 250 de ani de la colonizarea habsburgică, și dialogul generațiilor actuale și populația originară din Austria) (Sedler, 2005, 199), de șvabii din Sântana-Arad („generațiile” de coloniști germani din Westfalia, Bavaria, Württemberg etc., între 1736 și 1744) (Chelcea și Lățea 2000, 54, 79), sau de lipovenii din Roman (Flenchea, 2009) și din Mahmudia (Titov, 2009) (contextul persecuțiilor religioase ce au determinat migrația acestora din Rusia, în secolul al XVIII-lea). *Identitatea sau interculturalitatea transfrontalieră* este descrisă în termeni de „coapartenență” și relație între „cultura de origine” și „cultura de adopție”, în cazul satelor de români (*vlahi*) și al satelor de sârbi din *Clisura Dunării* (în zona Porților de Fier) (Bulzan, 2007), și de „Armăname” în situația aromânilor din Constanța, socotiți în România o *diaspora* a minorității etnice omonime din Grecia, Albania, Macedonia, Serbia și Bulgaria (Iosif, 1999, 20, 42). După 1990, *migrația temporară în străinătate* a unor comunități rurale românești (Crângeni-Teleorman și Dobrotești-Teleorman, prin munca în agricultură sau construcții, în Spania) devine o „strategie de viață” activată sau favorizată la Dobrotești prin antecedente de mobilitate socio-economică în transhumanță, navetism și negustorie, și la Crângeni și Dobrotești în egală măsură, prin rețele de rudenie și afiliere religioasă (inițial cea adventistă, apoi și cea ortodoxă) (Sandu, 2000, 15-25; Șerban și Grigoraș, 2000, 32-52); conjuncția dintre nomadismul ocupațional din trecut și migrația la muncă în străinătate din zilele noastre

caracterizează și romii *căldărari*, *muzicanți* și *zlătari* din Roman (Flenchea, 2009), precum și grupuri de rudari dobrogeni (Erolova, 2010).

Un alt plan de reprezentare a „fluidității” interstatale a identităților etno-lingvistice conturează (într-un continuum istoric) *politicile transfrontaliere ale etnicității* (mai exact: repercusiunile etnice ale unor acte politice), atât înainte cât și după fondarea statului modern român. *Alogenia transfrontalieră* este astfel o constantă în evocarea diversității etnice și culturale din România, ca în cazul fluxului demografic extracarpatic (ca reacție la fiscalitatea excesivă a regimului habsburgic) al unor grupuri de populație românească sud-transilvăneană, întemeietoare a peste 80 de sate de *Ungureni* la sud și est de Carpați (Prodan, 1944, 126; Donat, 1966, 293; Mihăilescu și Răutu, 1995, 396), sau în cel al migrației tătarilor (musulmani) veniți după războiul Crimeei (1853-1856) din Rusia în Dobrogea (aflată până la 1878 sub administrația otomană) (Bara, 2006, 94). *Stabilirea trans-danubiană* a românilor în eparhia Vidin este asociată cu regimul fiscal introdus în Principatele Române prin Regulamentele Organice (1831), cu un număr de 11.708 din cei 86.000 de vlahi (înregistrați în Bulgaria la sfârșitul secolului al XIX-lea) având origini nord-dunărene (Weigand, 1905, *apud* Vasseva, 1999, 316); în prezent, politica României față de minoritatea bulgară din Banat, Oltenia sau Muntenia se dovedește „mai avansată” (prin recunoașterea rapidă a bulgarilor și asociațiilor acestora din România – precum *Bratsvo*, prin dreptul studiului limbii minoritare, și prin finanțarea și reprezentarea politică) decât în cazul reglementării situației *vlahilor*, *aromânilor* și *românilor* în legislația și viața publică din Bulgaria (unde, de pildă, Tribunalul din Vidin refuză să acorde personalitate juridică Asociației Vlahilor) (Njagulov, 2006, 4-6). Politica de *colonizare* a sudului Dobrogei (în anii 1920) cu populație aromânească de prove-

niență balcanică (beneficiară a unor donații funciare din partea statului român) (Iosif, 2009) avea să fie urmată (în anii celui de-Al Doilea Război Mondial) de măsuri ale administrației românești de *deportare* în Rusia a unor grupuri de romi căldărari (Flenchea, 2009). *Exodul transfrontalier* al comunităților germanofone de *landleri*, *sași* și *șvabi* a fost cauzat inițial (în anii 1972-1989) de „politica de omogenizare națională românească” (Schiltz, 2003; Sedler, 2005) și de opțiunea economică a unor „resurse financiare derizorii primite de regimul comunist pentru importante resurse umane” (Chelcea și Lățea, 2000).

Concluzii

Am argumentat în acest articol interrelația conceptuală prin care etnicitatea și naționalismul sunt definite în etnografia europeană a zilelor noastre, și în textele constituționale ale Uniunii Europene și în cele ale statului român. Într-adevăr, atât în legislația europeană cât și în factologia etnografică, *identitatea etnică*, *identitatea europeană* și *identitatea cosmopolită* aparțin cu certitudine unei istoricități și unei cartografii a modernității euro-americane: epoca napoleoniană, conflictele mondiale, colonialismul, Uniunea Europeană și marketizarea capitalistă de sorginte americană sunt tot atâtea „faze” ale evoluției omenirii în ultimele două secole. Cu toate acestea, etnicitatea continuă să existe în plină globalizare, la fel ca în perioada colonială, după cum în cadrul *europenizării* instituționale postbelice *cetățenia* sintetizează atașamente etno-culturale tradiționale, „drepturi ale omului”, interese economice transfrontaliere... Interdependența proceselor de etnicitate și globalizare (ca „factor fundamental pentru echilibrul dinamic al lumii contemporane”) este de altminteri probată prin interrelația conceptelor de *cultură* (purtând „sigiliul” etnicității) și

civilizație (relevând manifestările globalizării), apoi prin convergența principiului filosofic al *individuației* (în planul etnicității) cu un alt principiu, cel al *comunicării* (responsabil pentru contactul dintre „entitățile” etnice, prin globalizare) (Geană, 1997, *passim*). Poate că un ecou al acestui fapt, *identificarea* a fost propusă ca „activitate continuă a tuturor, în raport cu realitățile lumii globalizate” (în locul inventării unor „*identități după colapsul comunităților*”) și astfel ca un „vlăstar legitim” și un „companion natural” al procesului de globalizare (Bauman, 2001, 128-9); (auto)identificarea este, la urma urmelor, ceea ce îngăduie oricărui *cetățean european* să-și poarte oriunde afinitățile etnice, și ceea ce recomandă instituțiilor europene să recunoască reperatele culturale ale unei atare *civilități*.

În pofida existenței unor „valori comune ale popoarelor Europei”, „armonizarea” legislativă asupra conținutului cultural al *cetățeniei* în Europa și în legile statului național nu autentifică și un consens teoretic despre reprezentările și „datum”-urile etnicității în culturile etnografice originare. Atunci când *Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale* prevede ca „dreptul național”, „standardele internaționale” și „exigențele ordinii publice” să prevaleze asupra „practicilor tradiționale”, *identitatea etnică* (împreună cu toate caracteristicile sale) este în mod evi-

dent ajustată, îndeosebi în privința posibilităților (asigurate constituțional de stat) de „protejarea și conservarea moștenirii culturale”. În chip similar, așteptările *Statutului Minorităților Naționale* în legătură cu „păstrarea legăturilor tradiționale constituite în decursul istoriei în acele zone ale țării, unde se regăsesc în mod tradițional” nu pot coincide cu reticența *Convenției-cadru* europene în a defini „ariile locuite tradițional”. Din nou, deși Comisia de la Veneția consimte (în Avizul din 25 octombrie 2005 referitor la proiectul de *Statut al Minorităților Naționale* din România [G, 62]) că „doar instituțiile culturale pot, în colaborare cu autoritățile publice să implementeze politicile de promovare și preservare a culturii istorice și prezente a minorităților naționale” și că „exercitarea de drepturi în comunione cu ceilalți, inclusiv drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale, este adeseori o emanație a libertății de asociere”, iar terminologia *Statutului* amintit folosește (alături de expresia „minoritate națională” și pe aceea de „comunitate națională” [art. 4 [1], 9 [1], 74 [1]), *Convenția-cadru* (prin *Raportul* său explicativ [13; I: 31]) exclude „recunoașterea drepturilor colective” din principiile constitutive ale „protecției minorităților naționale și a drepturilor și libertăților persoanelor aparținând acestora”.

Notă

¹ Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului „Valorificarea identităților culturale în procesele globale”, cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, contractul de finanțare nr. POSDRU/89/1.5/S/59758/ „This paper is supported by the Sectorial

Operational Programme Human Resources Development (SOP HRD), financed from the European Social Fund and by the Romanian Government under the contract number SOP HRD/89/1.5/S/59758”; Titlurile și drepturile de proprietate intelectuală și industrială asupra rezultatelor obținute în cadrul stagiului de cercetare postdoctorală aparțin Academiei Române.

Bibliografie

- Anastassova, E. (1999) Nekrasovtsy Old Believers, în A. Krasteva (ed.), *Communities and Identities in Bulgaria*, Ravenna: Longo Editore Ravenna, 209-219.
- Baldacchino, G. (2009) Pangs of nascent nationalism from the nationless state? Euro coins and undocumented migrants in Malta since 2004. *Nations and Nationalism*, 15, 1, 148-165.
- Bara, M. (2006) Relații interetnice dintre creștinii ortodocși și musulmani în Dobrogea. Studiu de caz: Medgidia și Cobadin. *Philologica Jassyensia*, II, 1, 93-104.
- Bauman, Z. (2001) Identity in the globalising world. *Social Anthropology. Journal of the European Association of Social Anthropologists*, 9, 2, 121-9.
- Bertossi, C. și Hajjat, A. (2012) Country report: France. *Euro Citizenship Observatory*, Robert Schuman Centre for Advanced Study, European University Institute, 1-36.
- Boscoboinik, A. și Giordano, C. (2008) Roles, Statuses, Positions Social Categories and Multiples Identities of Roma in Romania, în C. Giordano, A. Boscoboinik, M. Curelaru, S. Gog, A. Neculau, T. Nițu, F. Ruegg, D. Tarnovschi și D. Zaharia, *Roma's Identities in Southeast Europe: Romania*, Ethno-Barometer, Rome: Officinstampa, 7-23.
- Bosswick, W. (1999) Minorities, policies and strategies in Europe: Germany, în D. Turton și J. González (eds.), *Cultural Identities and Ethnic Minorities in Europe*, Humanitarian Net, Thematic Network on Humanitarian Development Studies, Bilbao: Universidad de Deusto, 51-56.
- Bulzan, C. (2007) Problema identității în spațiul frontierei. Reflecții asupra interdependențelor culturale româno-sârbe în Clisura Dunării. *Sociologie Românească*, V, 2, 130-148.
- Chang, C. (1993) Pastoral Transhumance in the Southern Balkans as a Social Ideology: Ethnoarchaeological Research in Northern Greece. *American Anthropologist*, 95, 3, 687-703.
- Chelcea, L. și Lățea, P. (2000) *România profundă în comunism. Dileme identitare, istorie locală și economie secundară la Sântana*. București: Nemira.
- Cram, L. (2009a) Introduction: banal Europeanism: European Union identity and national identities in synergy. *Nations and Nationalism*, 15, 1, 101-108.
- Cram, L. (2009b) Identity and European integration: diversity as a source of integration. *Nations and Nationalism*, 15, 1, 109-128.
- Dikaioiu, M. (1999) From conflict to harmony: the Greek case, în D. Turton și J. González, *Cultural Identities and Ethnic Minorities in Europe*, Humanitarian Net, Thematic Network on Humanitarian Development Studies, Bilbao: Universidad de Deusto, 57-62.
- Donat, I. (1966) Păstoritul românesc și problemele sale. *Studii. Revistă de istorie*, 19, 2, 282-296.
- Engebriksen, A. (1999) Relations between the State and ethnic minorities in Norway, în D. Turton și J. González (eds.), *Cultural Identities and Ethnic Minorities in Europe*. Humanitarian Net, Thematic Network on Humanitarian Development Studies, Bilbao: Universidad de Deusto, 43-49.
- Erolova, Y. (2010) Cultura materială și identitatea țiganilor din Dobrogea, în S. Șerban (coord.), *Teme în antropologia socială din Europa de sud-est*, București: Paideea, 333-358.
- Flenchea, P. (2009) Municipiul Roman: interferențe etnice și confesionale – rușii lipoveni și romii, mentalități în schimbare, în A. Majuru (coord.), *Conferința națională de antropologie urbană*, ediția I, Roman, 23-25 septembrie 2009, București: Papyrus Media, 319-330.
- Geană, G. (1997) Ethnicity and Globalisation. Outline of a Complementarist Conceptualisation. *Social Anthropology. Journal of the European Association of Social Anthropologists*, 5, 2, 197-209.
- Georgieva, T. (1999) Pomaks: Muslim Bulgarians, în A. Krasteva (ed.), *Communities and Identities in Bulgaria*, Ravenna: Longo Editore Ravenna, 221-238.
- Giordano, C. și Boscoboinik, A. (2003) Introduction, în C. Giordano, A. Boscoboinik, D. Kostova, M. Benovska-Sabkova și A. Chanteraud (eds.), *Roma's Identities in Southeast Europe: Bulgaria*,

- EthnoBarometer, Rome: Officinestampa, 15-29.
- Gingrich, A. (2006) Neo-nationalism and the reconfiguration of Europe. *Social Anthropology. Journal of the European Association of Social Anthropologists*, 14, 2, 195-217.
- Guibernau, M. (2011) The birth of a united Europe: on why the EU has generated a 'non-emotional' identity. *Nations and Nationalism*, 17, 2, 302-315.
- Hudson, R. C. (1999) Federal 'Balkania', 'Kosova Republika', or Balkan meltdown, în D. Turton și J. González (eds.), *Cultural Identities and Ethnic Minorities in Europe*, Humanitarian Net, Thematic Network on Humanitarian Development Studies, Bilbao: Universidad de Deusto, 71-79.
- Husband, C. (1999) Negotiating identities in a diasporic context: the Pakistani population of Bradford, în D. Turton și J. González, *Cultural Identities and Ethnic Minorities in Europe*, Humanitarian Net, Thematic Network on Humanitarian Development Studies, Bilbao: Universidad de Deusto, 87-101.
- Iosif, C. (2009) *L'entreprise de la parenté. Réseaux d'échanges entre les Aroumains de Constanța*. Cluj-Napoca: Fundației pentru Studii Europene.
- Lhomel, E. (2004) Opération Villages Roumains. *Politique internationale*, 105, Dossier spécial: „La Roumanie au seuil de l'Union Européenne”, 101-106.
- McDonald, M. (2005) EU policy and destiny: a challenge for anthropology. *Anthropology Today*, 21, 1, 2005, 3-4.
- Mihăilescu, V. și Răutu, R. (1995) Mettre sa tente au milieu de son village. Grandeur et misère d'une ethnologie domestique. *Ethnologie française*, XXV, 3, 355-374.
- Neveau, C. (2005) Discussion: Anthropology and citizenship. *Social Anthropology. Journal of the European Association of Social Anthropologists*, 13, 2, 199-202.
- Nic Craith, M. (2004) Culture and citizenship in Europe. Questions for anthropologists. *Social Anthropology. Journal of the European Association of Social Anthropologists*, 12, 3, 289-300.
- Nic Craith, M. (2005) Anthropology and citizenship. A rejoinder. *Social Anthropology. Journal of the European Association of Social Anthropologists*, 13, 2, 211-213.
- Oliphant, E. (2012) The crucifix as a symbol of secular Europe. The surprising semiotics of the European Court of Human Rights. *Anthropology Today*, 28, 2, 10-12.
- Njagulov, B. (2006) Les minorités «reciproques» en Bulgarie et en Roumanie à l'époque actuelle: similitudes et divergences. *Études Balkaniques*, XLIII, 1, 3-7.
- Pace, E. (1999) Padania resurrected, or how to invent an ethnic identity in a land with a thousand bell towers, în D. Turton și J. González, *Cultural Identities and Ethnic Minorities in Europe*, Humanitarian Net, Thematic Network on Humanitarian Development Studies, Bilbao: Universidad de Deusto, 63-70.
- Prodan, D. (1944) *Teoria imigrației românilor din principatele române în Transilvania în veacul al XVIII-lea*. Cluj.
- Rapport, N. (2005) Discussion: Anthropology and citizenship. *Social Anthropology. Journal of the European Association of Social Anthropologists*, 13, 2, 203-206.
- Sandu, D. (2000) Migrația circulatorie ca strategie de viață. *Sociologie Românească*, 2, 5-29.
- Schiltz, A. (2003) Vecinătățile de femei din Sighișoara. Discurs și practici, în V. Mihăilescu (coord.), *Vecini și Vecinătăți în Transilvania*, Ediția a II-a. București: Paideea, 53-68.
- Sedler, I. (2005) Istoria landlerilor din Transilvania. Identitate de grup în oglinda comportamentului vestimentar. Secolul al XVIII-secolul XX-lea: partea a II-a. *Studii și Comunicări de Etnologie*, XIX, 181-200.
- Shore, C. (2012) The euro crisis and European citizenship. The euro 2001-2012 – celebration or commemoration?. *Anthropology Today*, 28, 2, 5-9.
- Șerban, M. și Vlad, G. (2000) Dogenii din Teleorman în țară și în străinătate. Un studiu asupra migrației circulatorii în Spania. *Sociologie Românească*, 2, 31-55.
- Titov, I. (2009) Rolul comunicării în relația populație majoritară – populație minoritară. Studiu de caz: relația dintre români și rușii lipoveni din Mahmudia, în A. Majuru (coord.), *Conferința națională de antropologie urbană*, ediția I, Roman, 23-25

- septembrie 2009, București: Papyrus Media, 306-318.
- Turton, D. și González, J. (1999) Introduction, în D. Turton, J. González, *Cultural Identities and Ethnic Minorities in Europe*, Humanitarian Net, Thematic Network on Humanitarian Development Studies, Bilbao: Universidad de Deusto, 9-21.
- Vasseva, V. (1999) Vlachs, in A. Krasteva (ed.), *Communities and Identities in Bulgaria*, Ravenna: Longo Editore Ravenna, 315-329.
- Wyn Jones, R. (2009) From Utopia to reality: Plaid Cymru and Europe. *Nations and Nationalism*, 15, 1, 129-147.

Primit la redacție: martie, 2013